

КРИЗА МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ

Шайда Н.П.*, Шайда О.Г.**

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології,

** асистент кафедри загальної психології,
Слов'янський державний педагогічний університет

Актуальність проблеми. Дитячий психічний розвиток – складний процес, що у силу ряду своїх особливостей приводить до зміни всієї особистості дитини на кожному віковому етапі. Джерелом розвитку є соціальне середовище. Кожен крок у розвитку дитини змінює вплив на нього середовища: середовище стає зовсім іншим, коли дитина переходить від однієї вікової стадії до наступної, яка призводить до кризи.

Л.С. Виготський вводить поняття «соціальна ситуація розвитку» - специфічне для кожного віку відношення між дитиною і соціальним середовищем. Взаємодія дитини зі своїм соціальним оточенням, що виховує і навчає його, і визначає той шлях розвитку, що приводить до виникнення новотворів.

Важливу роль у розвитку особистості дитини-дошкільника в кризовий період відіграє спілкування з однолітками. Симпатія до інших дітей, що виникає в ранньому дитинстві, переходить у дошкільника в потребу спілкування з однолітками.

Спілкування у групі однолітків істотно відбивається на розвитку особистості дитини, особливо у кризовому віці. Від стилю спілкування, від положення серед однолітків залежить наскільки дитина почуває себе спокійною, задоволеною, якою мірою вона засвоює норми відносин з однолітками.

У спілкуванні дітей дуже швидко складаються відносини, у яких з'являються ті, кому надають перевагу, і аутсайдери.

Спілкування з однолітками вимагає високої емоційної напруги. «За радість спілкування» дитина витрачає багато

енергії на почуття, пов'язані з успіхом ідентифікацією і стражданнями відчуження.

Взаємодія дитини з однолітками – це не тільки прекрасна можливість спільно пізнавати навколишній світ, але і можливість спілкування з дітьми свого віку, можливість спілкування з хлопчиками і дівчатами. Діти дошкільного віку активно цікавляться один одним, у них з'являється виражена потреба у спілкуванні з однолітками.

Потреба у спілкуванні розвивається на основі спільної діяльності дітей в іграх, при виконанні трудових доручень і т.д.

В умовах суспільного дошкільного виховання, коли дитина постійно знаходиться з іншими дітьми, вступає з ними в різноманітні контакти, складається дитяче суспільство, де дитина здобуває перші навички поведінки в колективі, установлення взаємин з навколишніми, котрі є не наставниками, а рівними учасниками спільного життя і діяльності.

Вплив групи однолітків на розвиток особистості дитини полягає насамперед у тому, що саме в умовах спілкування з однолітками дитина постійно стикається з необхідністю застосовувати на практиці засвоєні норми поведінки стосовно інших людей, пристосовувати ці норми і правила до різноманітних конкретних ситуацій. У спільній діяльності дітей безупинно виникають ситуації, що вимагають узгодження дій, прояву доброзичливого відношення до однолітків, уміння відмовитися від особистих бажань заради досягнення загальної мети. Діти далеко не завжди знаходять вірний вихід із цих ситуацій. Нерідко між ними виникають конфлікти, коли кожний відстоює свої права, нехтуючи правами однолітків, виникає загострення протиріч та криза у стосунках. Втручаючись в конфлікти, улагоджуючи їх, вихователь вчить дітей усвідомленому виконанню норм поведінки.

У шість років конформність у дітей значно зменшується. Конформність у дошкільників в кризовий період є перехідним етапом в оволодінні умінням погоджувати свої думки. Але в

деяких дітей вона закріплюється і може стати негативною властивістю особистості.

Спілкування з дорослими й однолітками дає можливість дитині засвоювати еталони соціальних норм поведінки. Дитина у певних життєвих ситуаціях стикається з необхідністю підкорити свою поведінку моральним нормам і вимогам. Тому важливими моментами в моральному розвитку дитини стають знання норм спілкування і розуміння їх цінності і необхідності. Якщо дитина до школи має розвинуте почуття відповідальності за саму себе, за свою поведінку, то з цим почуттям відповідальності вона прийде у свій клас.

За період дошкільного дитинства дитина проходить великий шлях в оволодінні соціальним простором з його системою нормативної поведінки в міжособистісних відносинах з дорослими і дітьми. Дитина засвоює правила адекватної лояльної взаємодії з людьми й у сприятливих для себе умовах може діяти відповідно до цих правил.

Положення дитини у групі однолітків показує, наскільки прийнята дитина ними, наскільки реалізовані чи ущемлені її права на визнання серед однолітків, особливо це гостро проявляється у кризовий період.

Для того щоб навчитися правильно оцінювати себе, дитина повинна спочатку навчитися оцінювати інших людей, на яких вона може дивитися мовби з боку. А це відбувається, як ми знаємо, далеко не одразу. Вирішальне значення в генезисі самооцінки на перших етапах становлення особистості (кінець раннього, початок дошкільного періоду) має спілкування дитини з дорослими. Внаслідок відсутності (обмеженості) адекватного знання своїх можливостей дитина спочатку на віру приймає його оцінку, відношення й оцінює себе ніби через призму дорослих, цілком орієнтується на думку тих людей, що її виховують. Елементи самостійного уявлення про себе починають формуватися трохи пізніше. Вперше з'являються вони в оцінці не особистісних, моральних якостей, а предметних і зовнішніх. У цьому виявляється нестійкість

представлень про іншого і про себе поза ситуацією пізнання навколишнього світу.

Поступово змінюється предмет самооцінки. Істотним зрушенням у розвитку особистості дошкільника є перехід від предметної оцінки іншої людини до оцінки його особистісних властивостей і внутрішніх станів самого себе. В усіх вікових групах діти виявляють здатність об'єктивніше оцінювати інших, ніж самих себе. Однак тут спостерігаються вікові зміни, особливо в період кризи шести років.

Зміни в розвитку самооцінки дошкільника значною мірою пов'язані з розвитком мотиваційної сфери дитини. У процесі розвитку особистості дитини міняється ієрархія мотивів. Дитина переживає боротьбу мотивів, приймає рішення, потім відмовляється від нього в ім'я більш високого мотиву. Те, які саме мотиви виявляються головними в системі, чітко характеризують особистість дитини. Діти в ранньому віці роблять вчинки за безпосередньою вказівкою дорослих. Роблячи позитивні вчинки, діти не дають собі звіту в їх об'єктивній користі, не усвідомлюють свого боргу стосовно інших людей. Почуття боргу зароджується під впливом тієї оцінки, що дають дорослі вчинку, здійсненого дитиною. На основі цієї оцінки в дітей починає розвиватися диференціювання того, що добре і що погано. У першу чергу вони вчаться оцінювати вчинки інших дітей. Пізніше діти можуть оцінити не тільки вчинки однолітків, але і свої власні вчинки.

Діти шестирічного віку починають усвідомлювати особливості своєї поведінки, а в міру засвоєння загальноприйнятих норм і правил використовувати їх як мірки для оцінки себе і навколишніх, що характерно для кризи.

Це має величезне значення для подальшого розвитку особистості, свідомого засвоєння норм поведінки, наслідування позитивним зразкам. Для дітей шести років характерна в основному ще не диференційована завищена самооцінка. До семирічного віку, вона диференціюється і трохи знижується.

З'являється відсутня раніше оцінка порівняння себе з іншими однолітками.

Недиференційованість самооцінки приводить до того, що дитина шести-семи років розглядає оцінку дорослими результатів окремої своєї дії як оцінку своєї особистості в цілому, тому використання осуджень і зауважень при навчанні дітей цього віку повинно бути обмежено. У протилежному випадку в них з'являється занижена самооцінка, зневіра у свої сили, негативне ставлення до навчання.

Діти з заниженою самооцінкою переживають почуття неповноцінності, як правило, вони не реалізують своїх потенцій, тобто неадекватна занижена самооцінка стає фактором, що гальмує розвиток особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження міжособистісних відносин у групі дітей старшого дошкільного віку ми використовували соціометричний експеримент. Обробка результатів соціометричного дослідження дитячої групи здійснювалися у заготовленій соціометричній таблиці (матриці), де фіксувався вибір дітей. Потім було здійснено підрахунок виборів, отриманих кожною дитиною, і знайдено взаємні вибори.

Визначення діагностичних показників соціометричного дослідження та їх інтерпретація:

а) соціометричний статус дитини в системі міжособистісних відносин.

Статус дитини визначається числом отриманих нею виборів. Діти можуть бути віднесені залежно від цього до однієї з 4-х статусних категорій:

- 1 «ті, кому надається перевага» – 5 і більш виборів;
- 2 «прийняті» – 3-4 вибори;
- 3 «не прийняті» – 1-2 вибори;
- 4 «ізолювані» – 0 виборів.

1 і 2 статусна групи є сприятливими. Виходячи з цього, ми можемо знати наскільки сприятливий статус кожної дитини у групі. Іншими словами, наскільки дитина бажана в системі міжособистісних відносин, чи проявляють до неї діти

симпатію, чи ні. Залежно від цього можна говорити про емоційний клімат групи для кожного вихованця: теплий, сприятливий, холодний, відчужений.

б) рівень благополуччя взаємовідносин (РБВ).

Якщо більшість дітей групи виявляється у сприятливих (1 і 2) статусних категоріях, РБВ визначається як високий, при однаковому співвідношенні – як середній, при перевазі у групі дітей з несприятливим статусом – як низький, означаючи неблагополуччя більшості дітей у системі міжособистісних відносин, їх незадоволеність у спілкуванні, визнанні однолітками;

в) коефіцієнт взаємності (КВ) виражає характер відносин, що існує у групі.

Він може бути показником дійсної згуртованості, прихильності, дружби дітей, але може свідчити про фактичну роз'єднаність групи на окремі угруповання. За величиною показника КВ можна віднести групу до одного з 4-х рівнів взаємності: 1 – КВ = 15-20% (низький), 2 – КВ = 21-30% (середній), 3 – КВ = 31-40% (високий), 4 – КВ = 40% і вище (надвисокий). КВ визначається в такий спосіб: $KB = (P1/P) \cdot 100\%$, де P – загальне число взаємних виборів, зроблених в експерименті; P1 – число взаємних виборів.

г) індекс ізольованості (І).

Групу можна вважати згуртованою, якщо в ній немає ізольованих, чи їх число досягає 5-6%, менш благополучною, якщо І = 15-25%;

Статусні категорії кожної дитини. У підсумку: «ті, кому надається перевага» – 5 дітей, «прийняті» – 15 дітей, «не прийняті» – 9 дітей і «ізольовані» – 2 дітей.

Рівень благополуччя взаємин (РБВ) – 29% . Ми одержали високий рівень благополуччя взаємин, тому що у групі більша кількість дітей має сприятливий статус (1 і 2 статус є сприятливими). Високий РБВ означає благополуччя більшості дітей групи в системі міжособистісних відносин, їх задоволеність у спілкуванні, визнання однолітками.

Коефіцієнт взаємності (КВ) - індекс групової згуртованості, виражає різний характер відносин, що існують у групі. КВ - 35%, з чого випливає, що дана група відноситься до 2-ого рівня взаємності (середній рівень). Значення коефіцієнта взаємності і побудова соціограми на основі обчислених взаємних виборів дає нам представлення про характер відносин, що існують у групі, тобто свідчить про роз'єднаність групи на окремі угруповання по 3 - 2 дітей. Причому ми помітили, що дівчатка і хлопчики створюють свої угруповання відособлено один від одного, тобто спостерігається висока статева диференціація у групі (старший дошкільний вік).

З умовного розподілу дітей на групи ми бачимо, що діти, яких вибрали всі чи майже всі, однолітки з числа тих, кого вони самі обрали, мають ґрунт для більш високого емоційного самопочуття, життєрадісності, ніж ті діти, яких може і вибирають, але зовсім не ті, до яких вони самі прагнуть. Індекс ізольованості (І) - 6%, тобто дану групу можна вважати благополучною, статусну категорію «ізольовані» мають двоє дітей.

Статусні категорії кожної досліджуваної дитини: «ті, яким надають перевагу» – 5 дітей, «прийняті» – 15 дітей, «не прийняті» – 9 дітей і «ізольовані» – 2 дітей.

Рівень благополуччя взаємин (РБВ) – 29%. Коефіцієнт взаємності (КВ) - індекс групової згуртованості, виражає різний характер відносин, що існують у групі. КВ - 35%, з чого випливає, що дана група відноситься до 2-ого рівня взаємності (середній рівень). Індекс ізольованості (І) - 6%, тобто дану групу можна вважати благополучною, статусну категорію «ізольовані» мають двоє дітей.

З метою вивчення самооцінки дошкільників ми використовували методику «Драбинка». Стимульний матеріал: малюнок сходів, що складаються з семи сходинок. Посередині потрібно розташувати фігурку дитини, вона може бути виконана з паперу. У процесі обстеження необхідно враховувати, як дитина виконує завдання: відчуває коливання, роздумує, аргументує свій вибір. Якщо дитина не дає ніяких

пояснень, їй варто задати уточнюючі питання: «Чому ти себе сюди поставив?». Залежно від того, на яку сходинку дитина сама себе посадила, а також маму і виховательку, визначається рівень самооцінки.

Дослідження самооцінки, показало те, що в 17 дітей завищена самооцінка, у 11 – адекватна, у 3 – занижена й у 1 дитини – неадекватно завищена.

З цього випливає, що у старших дошкільників переважає завищена самооцінка, але в багатьох уже сформувалася адекватна самооцінка. Завищена самооцінка переважає у хлопчиків (60%), у дівчаток 43,7%. Адекватна самооцінка переважає в дівчаток (37,5%), у хлопчиків 33%. Занижена самооцінка переважає в дівчаток (15%), у хлопчиків 6%.

Для поліпшення міжособистісних відносин у групі дітей шести років та покращення самооцінки було проведено ряд психокорекційних та психопрофілактичних заходів. Після їх проведення було виявлено покращення міжособистісних відносин та підвищення самооцінки дітей у групі в кризовий період шести років.

Висновок. Таким чином, найважливіший компонент цілісної особистості, яким є самооцінка, виступає необхідною умовою гармонійних відношень дитини, як із самою собою, так і з іншими людьми, з якими вона спілкується, і взаємодії з оточуючим середовищем в умовах подолання пережитої в даний час кризи.

Література

1. Волков Б.С., Волкова Н.В. Основные закономерности психического развития ребенка. – М.: Просвещение, 1994.
2. Выготский В.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. – Т.4. Детская психология / Под ред. Д.Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984. – 368с.
3. Коломинский Я.Л., Панько Е.А. Психология детей шестилетнего возраста. – Мн.: Университетское, 1999.

4. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений. – Мн: Нар. асвета, 1984.
5. Психология дошкольника: Хрестоматия: Учеб. пособие / Г.А. Урунтаева. – М. Academia, 2000.- С.156-167.
6. Яковлева Н. Психологическая помощь дошкольнику. – СПб: Издательство «Питер», 2001.